

QARAQALPAQSTAN SHÁRAYATINDA DÁRILIK TIRNAQGÚL – CALENDULA OFFICINALIS L. ÓSIMLIGINÍ SUWĠARIW ILAJLARI.

Mirzabaev T.

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Annotatsiya: Maqolada sistematika va botanika bo'yicha adabiy ma'lumotlar keltirilgan

Calendula officinalis L., Qoraqalpog'iston hududlarida ushbu o'simlik turining o'sishi morfologik, ekologik xususiyatlari va suvg'orish chora tadbirlari. Bundan tashqari, adabiyotlarni ko'rib chiqishda *Calendula officinalis L.* ning biologik va farmakologik faolligi to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kalendula, *Calendula officinalis L.*, biologik faol moddalar, mikroblarga qarshi ta'sir, yaralarni davolash, yallig'lanishga qarshi, bakteritsid.

Аннотация: В статье представлена литературная информация по систематике и ботанике

Calendula officinalis L., Морфологические, экологические особенности произрастания этого вида растений в районах Каракалпакстана и мероприятия по орошению. Кроме того, в обзоре литературы календула лекарственная *L.* представлены данные о биологической и фармакологической активности.

Ключевые слова: календула, *Calendula Officinalis L.*, биологически активные вещества, противомикробное действие, ранозаживляющее, противовоспалительное, бактерицидное.

Dárilik tırnaqgúl — *Calendula officinalis L.* Astralılar — Asteraceae (Quramalıgúliler — Compositae) tuqımlasına kiredi.

Bir jıllıq, boyı 30—50 (ayrımları 60) sm ge jetetuğın ot ósimlik. Tamırı oq tamırlı. Paqalı qattı, tik ósiwshi, tiykargı bóliminen baslap shaqalanadı, qırlı bolıp, joqarı bólimi bezli tükler menen oralğan. Japırağı ápiwayı, baldaqlı, sozıńqı teris

máyektárizli, paqalda izbe-iz jaylasqan. Paqaldıń joqarı bólegindegi japıraqları baldaqsız, máyektárizli yamasa lancetárizli, gúlleri sebetshege toplanadı.

Iyun aynan baslap, kesh gúzge shekem gúlleydi, miywesi iyuldan baslap jetiledi. [1].

Geografiyalıq tarqalıwı. Bizde jabayı halda óspeydi. Manzaralı ósimlik retinde Moldova, Ukraina, Rossiyanıń Evropa bóliminiń qubla aymaqlarında hám de Kavkazda, dárilik ósimlik retinde bolsa Krasnodar úlkesinde, Poltava hám Moskva aymaqlarında óstiriledi. [2].

Ósimliklerdiń jaqsı ósiw hám rawajlanıwın támiyinlewde, olardı suwǵarıw normasın belgilew de zárúrli faktorlardıń biri bolıp esaplanadı. Sebebi, ósimliklerdi zúraátliligi hám basqa barlıq kórsetkishleri topıraqtıń strukturası hám suwǵarıw normasına tikkeley baylanıslı. Sol sebepli ósimliklerden joqarı ónim alıw tikkeley suwǵarıw normasın belgilewdi talap etedi. Úyrenilgen obektte suwǵarıw norması hám múddetlerin úyreniw maqsetinde 4 variantlar (gúzetiw, 5 ret suwǵarıw, 8 ret suwǵarıw, 10-12 ret suwǵarıw) tiykarında tájiriybeler alıp barıldı. Suwǵarıw normasın úyreniw maqsetinde ósimlikler aprel ayınıń sońǵı dekadasına baslap suwǵarıldı. (1-súwret).

Ósimliklerde suwǵarıw normasın úyreniwde olar tiykarınan variantlar tiykarında aprel aynan baslap suwǵarıldı. Variantlardagı hár bir suwǵarıw gektar esabına shama menen 800-1000³ m di quraydı.

1-variant - qadaǵalawdagı ósimlikler suwǵarılmadı.

2-variant - 5 ret suwǵarıw hár ay bir ret suwǵarıldı.

3- variant - 8 ret suwǵarıw hár ay 1 retten, tek iyul-avgust ayı 2 ret.

4-variant - 10 -12- ret suwǵarıw hár ay 1 ret, iyul-avgust ayları 3 ret.

1-súwret. Tájriybe dalasın suwǵarıw barısı

Tájiriybeler ósimliklerdiń ósiw hám rawajlanıwı suwǵarıw múddeti baylanıslı ekenligin kóretedi. Atap aytqanda, 1- variantdaǵı. Hawa temperaturasınıń asıwı hám topıraqta ızǵarlıq dárejesiniń azayıwı menen rawajlanıwdıń tómenlewi hám aqır-aqıbetde jaz aylarında olardıń quwrawı gúzetildi. Baqlawlar sonı kórsetdi, 1-variant daǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıw iyul ayına shekem dawam etip, bunda ósimlikdiń bálentligi 19-25 sm boldı. Ósimliklerde suw tańqıslıǵı jaz ayları (iyul ayınıń aqırǵı kúnlerde) gúzetildi hám ulıwma vagetaciya dáwiri 70-85 kúnge shekem dawam etdi. (1-keste).

2-variant daǵı ósimliklerde de ósiw hám rawajlanıwı jaz aylarına shekem dawam etdi. Biraq, ósimliklerde ósiw hám rawajlanıwdıń gúzetiwdedi ósimliklerge salıstırǵanda joqarı ekenligi baqlandı. Variantdaǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıw avgust ayına shekem dawam etip, bunda ósimliklerdiń bálentligi 35-40 sm átirapında ekenligi gúzetildi. Bul variantda da topıraqta ıǵallıq dárejesiniń tómenlewi menen generativ fazalardıń jedelleskenligi hám onıń ólshemleriniń maydalasqanlıǵı gúzetildi. Ósimliklerde suw tańqıslıǵı jaz ayları (iyul ayınıń aqırǵı

kúnlerde) gúzetildi hám ulıwma vegetaciya dáwiri 85-100 kúnge shekem dawam etdi. (1-keste).

3-variant daǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıwdıń gúzetiwdedi hám 2-variantdaǵına salıstırǵanda joqarı kórsetkishlerge iye ekenligi jáne bul ósimliklerde suw tańqıslıǵın sentyabr ayınıń ortalarında baqlaw múmkin. Baqlawlar sonı kórsetdi, 3-variant daǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıw avgust ayınıń ekinshi dekadasına shekem dawam etip, bunda ósimliklerdiń bálentligi 45-50 sm átirapında ekenligi gúzetildi. Avgust ayında topıraқта ıǵallıq dárejesiniń tóménlewı menen ósiw hám rawajlanıwdıń toqtalıǵı hám kem gúllegenligi gúzetildi. Ósimliklerde suw tańqıslıǵı jaz ayları tiykarınan avgust - sentyabr ayında gúzetildi hám ulıwma vegetaciya dáwiri 110-120 kúnge shekem dawam etdi. (1-keste).

4-variant daǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıwdıń 2 hám 3 variantlarǵa salıstırǵanda joqarı kórsetkishlerge iye ekenligi jáne bul ósimliklerde suw tańqıslıǵın derlik gúzetiwmegenligin atap ótiw kerek.

Tájiriybeler sonı kórsetdi, 4-variantdaǵı ósimliklerde ósiw hám rawajlanıw sentyabr ayınıń dáslepki dekadasına shekem dawam etip, bunda ósimliklerdiń bálentligi 55-60 sm ekenligi gúzetildi. Ayırım ósimliklerde bul kórsetkishlerdiń bálentligi 61,9 sm hám onnan joqarı ekenligi gúzetildi. Bul variant daǵı ósimliklerde gúllew hám tuqımlanıw fazaları máwsim dawamında bir normada gúzetildi. Ósimliklerde suw tańqıslıǵı derlik gúzetiwmeydi hám ulıwma vegetaciya dáwiri 145-180 kúnge shekem dawam etdi. (1-keste).

Alıp barılǵan tájiriybelerden kelip shıqqan halda biz usı ósimliktiń suwǵarıw norması boyınsha shamalıq normaları islep shıǵıldı.

1-Keste

Variant lar	Bálent lik sm	Gumshalanıw		Gúllew		Tuqımlanıw		Veg-ya tamam lanıwı
		Basla nıwı	Tamam lanıwı	Baslan Iwı	Tamam lanıwı	Baslan Iwı	Tamam anıwı	

1	19-25	01.VI	29.VI	06.VI	06.VII	17.VI	11.VII	13.VII
Gúzetiw suwǵarı lmaǵan								
2	35-40	03.VI	04.VII	10.VI	25.VII	18.VI	27.VII	29.VII
5 márte suwǵarıl ǵan								
3	45-50	05.VI	11.VII	12.VI	18.VII	17.VI	25.VII	26.VII
8 márte suwǵarıl ǵan								
4	55-60 (62,8)	30.V	15.VII	11.VI	30. IX	25.VI	04.X	07.X
10-12 márte suwǵarıl ǵan								

Ádebiyatlar:

1. O‘. Ahmedov, A. Ergashev, A. Abzalov, M. Yulchiyeva, D. Mustafakulov —Dorivor o‘simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi//.-T.: —Tafakkur-bo‘stoni// nashriyoti, 2018, (188-189 b).

2. E.T. Berdiev, M.H.Hakimova, G.B.Maxmudova —O‘rmon dorivor o‘simliklaril. T.: 2016, (140-142 b).

3. Mirzabaev T. B. Dárilik tírnaqqúl – *Calendula officinalis* L. ósimliginiń bioekologiyası hám jetistiriw texnologiyası. Dissertaciya //-N.: 2022 (61-64 b)

4.Axmatovich J. R. In vitro rearing of trichogramma (Hymenoptera: Trichogrammatidae) //European science review. – 2016. – №. 9-10. – C. 11-13.

5. Jumaev R. A. et al. The technology of rearing Braconidae in vitro in biolaboratory //European Science Review. – 2017. – №. 3-4. – С. 3-5.

6. Жумаев Р. А. Массовое размножение трихограммы на яйцах хлопковой совки в условиях биолaborатории и ее применение в агробиоценозах //Халқаро илмий-амалий конференция “Ўзбекистон мева-сабзавот маҳсулотларининг устунлиги” мақолалар тўплами. Тошкент. – 2016. – С. 193-196.

7. Жумаев Р. А. Значение представителей семейства BRACONIDAE в регулировании численности совок в агробиоценозах //ЎзМУ Хабарлари. – 2017. – Т. 3. – №. 1.

8. Жумаев Р. А. РАЗМНОЖЕНИЯ ИН ВИТРО BACON HABETOR SAY И BRACON GREENI ASHMEAD //Актуальные проблемы современной науки. – 2017. – №. 3. – С. 215-218.

9. Axmatovich J. R. In Vitro Rearing of Parasitoids (Hymenoptera: Trichogrammatidae and Braconidae) //Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences. – 2022. – Т. 4. – С. 33-37.

10. Suleymanov B. A., Jumaev R. A., Abduvosiqova L. A. Lepidoptera Found In Cabbage Agrobiocenosis The Dominant Types Of Representatives Of The Category Are Bioecology //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 125-134.